

Fatigue Experience, Symptom Management Strategies, and Functional Status in Patients with Congestive Heart Failure*

Amornrat Kronkasem, RN, MNS¹, Doungrut Wattanakitkrileart, RN, DNS²
Kanaungnit Pongthavornkamol, RN, PhD², Anek Kanoksin, MD³

Abstract

Purpose: To explore symptom experience, management strategies, and functional status and to examine the relationships between fatigue experience, management strategies, and functional status of patients with congestive heart failure (CHF).

Design: Descriptive correlational study.

Methods: The sample included 88 patients with CHF at the heart failure clinic and the cardiac medical ward of a tertiary hospital in Nonthaburi province. Data were collected using questionnaires on demographic characteristics, the Piper fatigue scale-12, management strategies, and the Functional Performance Inventory Short Form (PFI-SF). Data were analyzed using descriptive statistics and Pearson's Product Moment Correlation Coefficient.

Main findings: The mean score of fatigue experience was at a high level (mean = 7.32, SD = .59). The fatigue management strategy that was most commonly used and most effective was sleeping. The mean score of functional status was at a moderate level (mean = 1.23, SD = .30). Fatigue experience was negatively correlated with functional status ($r = -.32, p < .01$) and fatigue management strategies were positively correlated with functional status ($r = .36, p < .05$).

Conclusion and recommendations: Nurses should assess fatigue experience in patients with CHF and provide them with guidance on good sleep hygiene. For further research, a sleep hygiene program should be developed to manage their fatigue and promote their functional status.

Keywords: fatigue experience, fatigue management strategies, functional status, congestive heart failure

---

J Nurs Sci. 2014;32(4):35-42

Corresponding Author: Assistant Professor Doungrut Wattanakitkrileart, Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok 10700, Thailand; e-mail: doungrut.wat@mahidol.ac.th

* Master thesis, Master of Nursing Science Program in Adult Nursing, Faculty of Nursing and Faculty of Graduate Studies, Mahidol University

¹ Somdej-Prapinklao Hospital, Bangkok, Thailand

² Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok, Thailand

³ Chest Disease Institute, Nonthaburi, Thailand

ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการอาการ และภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว*

อมรรัตน์ กรเกษม, พย.ม.¹ ดวงรัตน์ วัฒนกิจไกรเลิศ, DNS² คณินิจ พงศ์กาสรภมร, PhD²
เอนก กนกศิลป์, พ.บ.³

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษาประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการ และภาวะการทำหน้าที่ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการ กับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว

รูปแบบการวิจัย: การศึกษาความสัมพันธ์เชิงบรรยาย

วิธีดำเนินการวิจัย: กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวจำนวน 88 คนที่ได้รับการรักษาที่คลินิกโรคหัวใจล้มเหลว และ หอผู้ป่วยอายุรกรรมหัวใจ ของโรงพยาบาลตติยภูมิแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามประกอบด้วย 1) แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคล 2) ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า 3) กลวิธีการจัดการกับอาการ และ 4) ภาวะการทำหน้าที่ วิเคราะห์ ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน

ผลการวิจัย: คะแนนเฉลี่ยประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าอยู่ในระดับสูง (mean = 7.32, SD = .59) กลวิธีจัดการอาการที่ใช้บ่อย และมีประสิทธิภาพสูงสุด คือ การนอนหลับ คะแนนเฉลี่ยภาวะการทำหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง (mean = 1.23, SD = .30) ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงลบกับภาวะการทำหน้าที่อย่างมีนัยสำคัญ ($r = -.32, p < .01$) และกลวิธีการจัดการ อาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับภาวะการทำหน้าที่อย่างมีนัยสำคัญ ($r = .36, p < .05$)

สรุปและข้อเสนอแนะ: พยาบาลควรมีการประเมินประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว และให้แนวทาง แก่ผู้ป่วยในการฝึกสู่วิทยาการนอนที่ดี ในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรพัฒนาโปรแกรมเพื่อส่งเสริมสู่วิทยาการนอน ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิด ภาวะการทำหน้าที่ที่ดี

คำสำคัญ: ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีจัดการอาการเหนื่อยล้า ภาวะการทำหน้าที่ ภาวะหัวใจล้มเหลว

J Nurs Sci. 2014;32(4):35-42

Corresponding Author: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดวงรัตน์ วัฒนกิจไกรเลิศ, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ 10700,
e-mail: doungrut.wat@mahidol.ac.th

* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลผู้ใหญ่ คณะพยาบาลศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

¹ โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า กรุงเทพฯ

² คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

³ สถาบันโรคทรวงอก จังหวัดนนทบุรี

ความสำคัญของปัญหา

ภาวะการทำหน้าที่ เป็นความสามารถของบุคคลที่จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ครอบคลุมทั้งด้านการดูแลร่างกายหรือกิจวัตรประจำวัน การดูแลบ้าน การออกกำลังกาย สันทนาการ ด้านจิตวิญญาณ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครัวและเพื่อน¹ จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิต และมีบทบาทมากในการประเมินผู้ป่วย ตั้งแต่แรกวินิจฉัยเพื่อช่วยกำหนดการรักษาที่เหมาะสม² ในผู้ป่วยที่มีภาวะหัวใจล้มเหลวพบว่า ภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วยในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันลดลง ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเต็มศักยภาพ ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกทุกข์ทรมานในการดำเนินชีวิต³ ผู้ป่วยต้องมีการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันให้เหมาะสมกับภาวะการเจ็บป่วย ทำให้ผู้ป่วยสูญเสียบทบาทความเป็นส่วนตัวและการทำงาน จนเกิดความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า⁴

การเปลี่ยนแปลงพยาธิสภาพของหัวใจในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ส่งผลให้ผู้ป่วยมีผู้ป่วยมีอาการหายใจลำบาก เหนื่อยง่าย นอนราบไม่ได้ บวม และอาการเหนื่อยล้า⁵ Ekman และ Ehrenberg⁶ ศึกษาประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ที่มี Functional class III และ IV จำนวน 158 คน เป็นชาย 92 คน และหญิง 66 คน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างชายร้อยละ 47 และหญิงร้อยละ 49 อธิบายประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าว่า เป็นความรู้สึกเหน็ดเหนื่อย อ่อนเพลีย หดแรงแงและหมดพลังในการทำหน้าที่และกิจกรรมต่าง ๆ และมีความยากลำบากในการทำกิจวัตรประจำวัน รองลงมาคือเป็นความรู้สึกไม่กระตือรือร้น ซึ่งพบในผู้ป่วยชายร้อยละ 24 และหญิงร้อยละ 25 และอันดับสามเป็นความรู้สึกต้องการการพักผ่อน ซึ่งพบในผู้ป่วยชายร้อยละ 16 และหญิงร้อยละ 17 การศึกษาของ Hagglund, Boman และ Lundman⁷ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงอาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยหญิงที่มีภาวะหัวใจล้มเหลวพบว่า อาการเหนื่อยล้าเป็นความรู้สึกที่ขาดพลังงาน ขาดแรงจูงใจในการทำงานและการเข้าสังคม ต้องการความช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง และต้องการการพักผ่อนตลอดเวลา

ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวจะมีกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า โดยมีเป้าหมายเพื่อป้องกันหรือชะลอผลลัพธ์ทางด้านลบ ผู้ป่วยแต่ละรายจะมีวิธีการจัดการกับอาการเหนื่อยล้าแตกต่างกันออกไป ตามบริบทของสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันในการดำเนินชีวิต รวมทั้งปัญหาทางด้านร่างกายและจิตใจที่เป็นสาเหตุให้เกิดอาการเหนื่อยล้า การศึกษาของ Ekman และ Ehrenberg⁶ พบว่า กลวิธีที่จะช่วยลดอาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยหญิงที่มีภาวะหัวใจล้มเหลว คือ การนอนหลับ และการทำกิจกรรมผ่อนคลาย เช่น การอ่าน

หนังสือ ดูโทรทัศน์ แต่ในกลุ่มผู้ป่วยชายพบว่า มีเพียงวิธีการนอนหลับเท่านั้นที่จะช่วยลดอาการเหนื่อยล้าได้ ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้ป่วยจะมีการจัดการอาการแตกต่างกันไปในบริบทที่แตกต่างกัน กลวิธีการจัดการกับอาการที่มีประสิทธิภาพดังกล่าวจะทำให้ผู้ป่วยมีอาการเหนื่อยล้าลดลง สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองได้มากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ภาวะการทำหน้าที่ดีขึ้นด้วย

การศึกษาประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการอาการ และภาวะการทำหน้าที่ส่วนใหญ่ทำในผู้ป่วยกลุ่มอื่น ๆ เช่น ผู้ป่วยมะเร็ง⁸ ผู้ป่วยไตวาย⁹ การศึกษาในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวที่ผ่านมา¹⁰ เป็นการศึกษาประสบการณ์อาการ และการจัดการอาการโดยรวมไม่เฉพาะเจาะจงต่ออาการเหนื่อยล้า และประเมินภาวะการทำหน้าที่ไม่ครอบคลุมทุกมิติ ซึ่งทำให้ยังขาดข้อมูลที่จะนำไปสู่การวางแผนการให้การพยาบาลอย่างครอบคลุม ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า และภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว โดยใช้แนวคิดการจัดการกับอาการของ Dodd และคณะ¹¹ เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย และศึกษาภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ผลการศึกษาคั้งนี้จะเป็นข้อมูลที่สำคัญของพยาบาลและทีมสุขภาพในการพัฒนารูปแบบการพยาบาล เพื่อจัดการกับอาการเหนื่อยล้าของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวให้มีประสิทธิภาพ ลดความรุนแรงและความถี่ของอาการเหนื่อยล้า บรรเทาความไม่สุขสบายหรือลดการรบกวนการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมภาวะการทำหน้าที่และคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้ป่วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงประสบการณ์อาการเหนื่อยล้า (ได้แก่ การรับรู้อาการ การประเมิน อาการ และการตอบสนองต่ออาการเหนื่อยล้า) กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า และภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์อาการเหนื่อยล้ากับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้ากับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว

สมมติฐานการวิจัย

1. ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงลบกับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว
2. กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว

วิธีการเป็นกรณีศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้คือ ผู้ป่วยที่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่ามีภาวะหัวใจล้มเหลวอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ที่มารับการตรวจรักษาที่คลินิกโรคหัวใจล้มเหลว และหอผู้ป่วยอายุรกรรมหัวใจของโรงพยาบาลตติยภูมิแห่งหนึ่ง ในจังหวัดนนทบุรี โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวกตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ ได้แก่ ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่า มีภาวะหัวใจล้มเหลว รู้สึกตัวดี รับรู้เกี่ยวกับเวลา บุคคล สถานที่ปกติ สามารถสื่อสารภาษาไทยเข้าใจ ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2556 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2556 ขนาดกลุ่มตัวอย่างของการศึกษานี้มีจำนวน 88 คน ได้จากการเปิดตารางคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Polit และ Beck¹² โดยใช้วิธีการวิเคราะห์อำนาจทดสอบ (power analysis) กำหนดค่าอำนาจการทดสอบเท่ากับ .80 ขนาดอิทธิพลขนาดกลาง (medium effect size) เท่ากับ .30 และระดับแอลฟาที่ .05

เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย

1. แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปส่วนตัว เช่น อายุ เพศ ศาสนา สถานภาพสมรส อาชีพ เป็นต้น และข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการเจ็บป่วย เช่น ประวัติโรคประจำตัว ระยะเวลาการเจ็บป่วยด้วยภาวะหัวใจล้มเหลว ยาที่ใช้ประจำ เป็นต้น

2. แบบประเมินอาการเหนื่อยล้า (Piper fatigue scale-12)¹³ มีจำนวน 12 ข้อ ประกอบด้วยด้านพฤติกรรมและความรุนแรงของอาการเหนื่อยล้า ด้านการรับรู้ตามความหมายของอาการเหนื่อยล้า ด้านความรู้สึกของอาการเหนื่อยล้า และด้านสติปัญญาและอารมณ์ ให้เลือกตอบเป็นตัวเลขบนเส้นตรง (numeric scale) ตั้งแต่ 0-10 คะแนน นำคะแนนรวมหาร 12 ข้อ ได้คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 0-10 คะแนน ช่วงคะแนน 7.00-10.00 หมายถึง มีประสบการณ์อาการเหนื่อยล้ามาก ช่วงคะแนน 4.00-6.99 หมายถึง มีประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าปานกลาง ช่วงคะแนน 0.01-3.99 หมายถึง มีประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าเล็กน้อย ช่วงคะแนน 0.00 หมายถึง ไม่มีประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าเลย

3. แบบสอบถามกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าและผลจากการจัดการอาการเหนื่อยล้า ดัดแปลงจากแบบสอบถามกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าและผลจากการจัดการอาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยไตวายของ ดวงรัตน์ มนโรจน์¹⁴ มีจำนวน 20 ข้อ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 แบบสอบถามกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า มีจำนวน 19 ข้อ ให้เลือกตอบปฏิบัติ (ได้ 1 คะแนน) และไม่ปฏิบัติ (ได้ 0 คะแนน) และส่วนที่ 2 แบบสอบถามผลจากการจัดการอาการเหนื่อยล้า มีจำนวน 19 ข้อ เลือกตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) 4 ระดับ ให้เลือกตอบตั้งแต่

ไม่ได้ผลเลย (0 คะแนน) ได้ผลเล็กน้อย (1 คะแนน) ได้ผลปานกลาง (2 คะแนน) ได้ผลมาก (3 คะแนน) และนำมาหาค่าเฉลี่ยรายข้อ โดยกำหนดช่วงคะแนนเฉลี่ย 2.50-3.00 หมายถึง กลวิธีการจัดการได้ผลมาก คะแนนเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง กลวิธีการจัดการได้ผลปานกลาง คะแนนเฉลี่ย 0.01-1.49 หมายถึง กลวิธีการจัดการได้ผลเล็กน้อย คะแนนเฉลี่ย 0.00 หมายถึง กลวิธีการจัดการไม่ได้ผลเลย

4. แบบประเมินภาวะการทำหน้าที่ (Functional Performance Inventory Short Form; PFI-SF)¹⁵ มีจำนวน 32 ข้อ ครอบคลุม 6 ด้าน ได้แก่ การดูแลร่างกายหรือกิจวัตรประจำวัน 5 ข้อ การดูแลบ้าน 8 ข้อ การออกกำลังกาย 5 ข้อ ด้านสันตนาการ 5 ข้อ ด้านจิตวิญญาณ 4 ข้อ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครัว และเพื่อน 5 ข้อ เลือกตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Likert scale) 4 อันดับ ตั้งแต่ทำกิจกรรมด้วยความไม่ลำบาก (3 คะแนน) ทำกิจกรรมด้วยความลำบากบ้าง (2 คะแนน) ทำกิจกรรมด้วยความลำบากมาก (1 คะแนน) ไม่ทำกิจกรรมเพราะภาวะสุขภาพ (0 คะแนน) แล้วมาคำนวณค่าคะแนนเฉลี่ยภาวะการทำหน้าที่ โดยกำหนดช่วงคะแนนเฉลี่ยดังนี้ คะแนน 2.01-3.00 หมายถึง ภาวะการทำหน้าที่อยู่ในระดับสูง คะแนน 1.01-2.00 หมายถึง ภาวะการทำหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง คะแนน 0.00-1.00 หมายถึง ภาวะการทำหน้าที่อยู่ในระดับต่ำ

เครื่องมือทุกชุดผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาจากแพทย์และพยาบาลผู้มีความเชี่ยวชาญด้านระบบหัวใจและหลอดเลือดจำนวน 3 คน โดยตรวจสอบการใช้ภาษา ความชัดเจนและความเหมาะสมของเนื้อหาในการนำไปใช้กับผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว โดยมีค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา (Content Validity Index: CVI) เท่ากับ 1.0 และนำเครื่องมือมาปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

ผู้วิจัยนำแบบประเมินอาการเหนื่อยล้า แบบสอบถามกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าและผลจากการจัดการอาการเหนื่อยล้า และแบบประเมินภาวะการทำหน้าที่ไปใช้กับผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวที่คล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจำนวน 30 คน คำนวณหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาคเท่ากับ .90, .81 และ .95 ตามลำดับ และเมื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 88 คน ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาคเท่ากับ .96, .82 และ .92 ตามลำดับ

การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านการพิจารณารับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (หมายเลข IRB-NS2013/01.0801) และจากคณะกรรมการจริยธรรมเพื่อการวิจัย สถาบันโรคทรวงอก กรมการแพทย์

กระทรวงสาธารณสุข (หมายเลข 030/2556)

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยเข้าไปแนะนำตัวกับผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ซึ่งแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับชื่อโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ การเก็บรักษาความลับ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัย รวมทั้งสิทธิในการถอนตัวจากการวิจัยได้ตลอดเวลา โดยไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อการบริการจากโรงพยาบาล โดยให้ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง หากผู้ป่วยยินยอมเข้าร่วมการวิจัย จึงขอให้ผู้ป่วยลงลายมือชื่อเป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสารที่แจ้งผู้เข้าร่วมการวิจัยและหนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ป่วยด้วยแบบประเมินและแบบสอบถามเรียงลำดับดังนี้ แบบบันทึกข้อมูลทั่วไป แบบประเมินอาการเหนื่อยล้า แบบสอบถามกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าและผลจากการจัดการอาการเหนื่อยล้า และแบบประเมินภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว รวม 73 ข้อ และบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการเจ็บป่วย 5 ข้อ จากเพิ่มประวัติของผู้ป่วย รวมเวลาที่ใช้ประมาณ 40-45 นาที

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลประสมการอาการเหนื่อยล้า (ได้แก่ การรับรู้อาการ การประเมิน อาการ และการตอบสนองต่ออาการเหนื่อยล้า) กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า ผลของการจัดการกับอาการเหนื่อยล้า และภาวะการทำหน้าที่ โดยหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประสมการอาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า กับภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว โดยใช้สถิติสหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's product moment correlation coefficient) กำหนดระดับนัยสำคัญที่ .05 โดยได้ทดสอบแล้วพบว่า เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นในการใช้สถิติสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลส่วนบุคคล 1 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 30.8)

ตารางที่ 1 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (r) ระหว่างประสมการอาการเหนื่อยล้า กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า กับภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว

ตัวแปร	ภาวะการทำหน้าที่
1. ประสมการอาการเหนื่อยล้า	-.32**
2. กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้า	.36*

* p < .05; ** p < .01

มีอายุช่วง 61-70 ปี เป็นผู้ป่วยนอก 36 คน และผู้ป่วยในจำนวน 52 คน โดยประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 52.3) เป็นเพศหญิง และไม่ได้ประกอบอาชีพ (ร้อยละ 35.2) กลุ่มตัวอย่างทุกคนได้รับยาขับปัสสาวะ และประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.9) ได้รับยากลุ่มปิดกั้นตัวรับเบต้าอะดรีเนอร์จิก (Beta-adrenergic receptor antagonist; β -blocker) มากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 68.2) มีระยะเวลาการเจ็บป่วยด้วยภาวะหัวใจล้มเหลวอยู่ในช่วง 1-5 ปี และมีระดับสมรรถภาพการทำงานของหัวใจอยู่ในระดับ 2 (NYHA Functional class II) (ร้อยละ 62.5)

2. ประสมการอาการเหนื่อยล้าพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีประสมการอาการเหนื่อยล้าโดยรวมอยู่ในระดับสูง (mean = 7.32, SD = .59) ซึ่งประสมการอาการเหนื่อยล้าด้านความรู้สึกของอาการเหนื่อยล้าที่มีต่อตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด (mean = 7.45, SD = .46) และประสมการอาการเหนื่อยล้าด้านพฤติกรรมและความรุนแรงของอาการเหนื่อยล้ามีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด (mean = 7.24, SD = .77)

3. กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าพบว่า การนอนหลับเป็นกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 96.6) ปฏิบัติมากที่สุด และเป็นวิธีที่ได้ผลมากที่สุด (mean = 2.63, SD = .48) รองลงมาคือการออกกำลังกาย (ร้อยละ 86.4) พบว่าได้ผลในระดับเล็กน้อย (mean = 1.46, SD = .72)

4. ภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยภาวะการทำหน้าที่โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (mean = 1.23, SD = .30) โดยภาวะการทำหน้าที่ด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ภาวะการทำหน้าที่ด้านจิตวิญญาณ (mean = 1.34, SD = .39) และภาวะการทำหน้าที่ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด (mean = 1.13, SD = .38)

5. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประสมการอาการเหนื่อยล้ากับภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวพบว่า ประสมการอาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงลบกับภาวะการทำหน้าที่ในระดับปานกลาง (r = -.32, p < .01) และกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับภาวะการทำหน้าที่ในระดับปานกลาง (r = .36, p < .05) (ตารางที่ 1)

การอภิปรายผล

กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์อาการเหนื่อยล้าอยู่ในระดับสูง (mean = 7.32, SD = .59) อธิบายได้ว่า อาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวนั้นเกิดได้จากหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านพยาธิสภาพของภาวะหัวใจล้มเหลว ที่เกิดจากการที่ปริมาณเลือดที่สูบฉีดจากหัวใจในหนึ่งนาทีลดลง ไม่สามารถไปเลี้ยงเนื้อเยื่อส่วนต่าง ๆ ให้เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ทำให้เนื้อเยื่อขาดออกซิเจนและขนถ่ายของเสียจากการเผาผลาญของร่างกายได้ช้าลง ทำให้ผู้ป่วยมีอาการเหนื่อยล้าเกิดขึ้น ส่วนปัจจัยด้านการรักษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับการรักษาด้วยยาขับปัสสาวะ ซึ่งส่งผลทำให้ร่างกายมีการสูญเสียโซเดียมและโปแตสเซียม รวมทั้งการปัสสาวะบ่อยในตอนกลางคืน ทำให้รบกวนการนอนและพักผ่อนไม่เพียงพอ เกิดอาการเหนื่อยล้าตามมา¹⁶ ร่วมกับประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 48.9) ได้รับยากลุ่มปิดกั้นตัวรับเบต้าอะดรีเนอร์จิก (Beta-adrenergic receptor antagonist; β -blocker) ซึ่งทำให้การบีบตัวของหัวใจช้าลงและระบบประสาทส่วนกลางทั้งหมดถูกกด ผลข้างเคียงจากยาทั้งสองนี้ทำให้ผู้ป่วยเกิดอาการเหนื่อยล้าตามมา¹⁷ นอกจากนี้จากการเพิ่มภาระงานของหัวใจและการเพิ่มงานในการหายใจ ทำให้ร่างกายมีความต้องการเมตาบอลิซึมเพิ่มมากขึ้น มีการคั่งของเลือดในระบบทางเดินอาหาร ส่งผลให้ทางเดินอาหารบวม ผู้ป่วยเกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องอืด แน่นท้อง¹⁸ ทำให้เบื่ออาหารและรับประทานอาหารได้น้อยลง ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวจึงมีอาการเหนื่อยล้าในระดับสูง

การนอนหลับเป็นกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 96.6) ปฏิบัติมากที่สุด และได้ผลมากที่สุด (mean = 2.63, SD = .48) สอดคล้องกับการศึกษาของวาสนา สุวรรณรัตน์¹⁰ ที่พบว่า ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 93.93) จัดการอาการเหนื่อยล้าด้วยวิธีนั่งหรือนอนพัก ทั้งนี้เนื่องจากการนอนหลับทำให้ร่างกายมีความต้องการในการใช้พลังงานลดลง หัวใจได้พักไม่ต้องทำงานหนัก ประสิทธิภาพในการขนส่งออกซิเจนไปเลี้ยงเนื้อเยื่อส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพียงพอ ทำให้ร่างกายไม่เกิดการสะสมของกรดแลคติก กล้ามเนื้อสามารถทำงานได้ตามปกติ แรงหดตัวของกล้ามเนื้อปกติ ทำให้ไม่เกิดอาการเหนื่อยล้า (fatigue) หรือกล้ามเนื้อเมื่อยล้า (muscular fatigue) ตามมา¹⁹ การทดลองในหนูพบว่า การเปลี่ยนแปลงของกล้ามเนื้อหัวใจในภาวะหัวใจล้มเหลวสามารถกลับเป็นปกติได้ด้วยการทำให้หัวใจได้พัก²⁰ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการบำบัดรักษา Hunt และคณะ¹⁷ ได้ให้แนวทางการบำบัดรักษาโดยการไม่เขี่ยคือ ให้ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวพักผ่อนอย่างเพียงพอ

นอกจากวิธีการนอนหลับแล้ว พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86.4) เลือกวิธีการออกกำลังกายเพื่อจัดการอาการเหนื่อยล้า ทั้งนี้เนื่องจากการออกกำลังกายทำให้ระบบหัวใจและหลอดเลือดทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยส่งผลให้หัวใจมีอัตราการเต้นและมีความแรงในการหดตัวเพิ่มขึ้น ปริมาณเลือดบีบออกจากหัวใจไปเลี้ยงร่างกายในแต่ละครั้งมากขึ้น และหลอดเลือดแดงขยายตัวในกล้ามเนื้อที่กำลังทำงาน ทำให้เพิ่มอัตราการไหลของเลือดไปสู่กล้ามเนื้อ รวมทั้ง ช่วยเพิ่มอัตราการหายใจและเพิ่มความลึกของการหายใจ เกิดการนำออกซิเจนในอากาศเข้าสู่ร่างกายเพิ่มขึ้นและมีการขับคาร์บอนไดออกไซด์ออกจากร่างกายมากขึ้น ส่งผลให้คาร์บอนไดออกไซด์ในเลือดและกล้ามเนื้อลดลง กล้ามเนื้อได้รับออกซิเจนมากขึ้น²¹ เกิดกระบวนการเผาผลาญโดยใช้ออกซิเจน จึงไม่เกิดการคั่งของกรดแลคติก ทำให้ความสามารถในการหดตัวของกล้ามเนื้อมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น จึงคลายอาการเหนื่อยล้าของกล้ามเนื้อได้²² แต่เมื่อพิจารณาถึงประสิทธิภาพของการออกกำลังกายในการลดอาการเหนื่อยล้าพบว่า ผลจากการจัดการอยู่ในระดับเล็กน้อยเท่านั้น (mean = 1.46, SD = .72) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ป่วยไม่ได้ออกกำลังกายตามรูปแบบที่ควรจะเป็น จึงไม่สามารถลดอาการเหนื่อยล้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 1.23 (SD = .30) ทั้งนี้เนื่องจากมากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 68.2) มีระยะเวลาการเจ็บป่วยด้วยภาวะหัวใจล้มเหลวอยู่ในช่วง 1-5 ปี ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวมีประสบการณ์การมีอาการและวิธีการจัดการอาการด้วยตนเองมาแล้ว จึงสามารถปรับตัวใช้ชีวิตร่วมกับภาวะหัวใจล้มเหลวได้ โดย 1 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 30.8) มีช่วงอายุ 61-70 ปี และไม่ได้รับประกอบอาชีพ (ร้อยละ 35.2) ไม่ต้องรีบเร่งในการทำกิจวัตรประจำวัน จึงอาจทำให้ส่งผลต่อภาวะการทำหน้าที่ระดับปานกลาง นอกจากนี้ มากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 62.5) เป็นผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว Functional Class II ซึ่งผู้ป่วยสามารถทำกิจวัตรประจำวันและทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำได้มากพอสมควร เช่น ล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ แต่งตัว รับประทานอาหาร ขับถ่าย เดินทางราบ เดินขึ้นบันได แต่จะมีอาการหอบเหนื่อย หายใจลำบาก อ่อนเพลียใจสั้น หรือเจ็บหน้าอกได้เล็กน้อยเมื่อได้พักแล้วจะรู้สึกสบายขึ้น ส่งผลให้กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาครั้งนี้มีภาวะการทำหน้าที่โดยรวมในระดับปานกลาง

ประสบการณ์อาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงลบกับภาวะการทำหน้าที่โดยรวม (r = -.32, p < .01) ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้คือ ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวที่มีประสบการณ์

การมีอาการเหนื่อยล้าสูงจะมีภาวะการทำหน้าที่ต่ำ เนื่องจาก ประสิทธิภาพการเหนื่อยล้าทำให้ผู้ป่วยรู้สึกหมดแรง ไม่สบาย เหนื่อยหน่าย ไม่มีชีวิตชีวา ทำให้ความสามารถในการปฏิบัติ กิจวัตรประจำวันลดลง²³ ซึ่งประสิทธิภาพการเหนื่อยล้า ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวมีสาเหตุเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ทั้ง ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ เป็นประสิทธิภาพการที่เกิดขึ้นและ คงอยู่กับผู้ป่วยตลอดเวลา ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการ ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของผู้ป่วย³ สอดคล้องกับการศึกษาของ Hagglund และคณะ²⁴ ที่ศึกษาความสัมพันธ์ของอาการเหนื่อยล้า กับคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวพบว่า อาการเหนื่อย ล้าในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวมีความสัมพันธ์เชิงลบกับคุณภาพ ชีวิตอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยผลกระทบต่อการทำงาน ประจำวัน การทำงาน การมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม กิจกรรม สันทนาการ การออกกำลังกาย ภาวะเศรษฐกิจ และภาวะอารมณ์ เช่นเดียวกับการศึกษาของของวาลนา สุวรรณศรี¹⁰ ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิภาพการเหนื่อยล้ากับภาวะการทำหน้าที่ ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ผลการศึกษาพบว่า ประสิทธิภาพ อาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงลบกับภาวะการทำหน้าที่อย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = -.49, p < .01$)

กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับ ภาวะการทำหน้าที่ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว ($r = .36, p < .05$) ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน กล่าวคือ ผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวที่มี กลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าที่มีประสิทธิภาพ จะมีภาวะการ ทำหน้าที่ที่ดี ทั้งนี้อธิบายได้ว่า การจัดการกับอาการเหนื่อยล้าได้ อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยควบคุมหรือบรรเทาอาการเหนื่อยล้า ได้ โดยช่วยลดความถี่ ความทุกข์ทรมานของอาการเหนื่อยล้า ทำให้เกิดการผ่อนคลาย ลดความวิตกกังวล ผู้ป่วยสบายมาก ขึ้น มีพลังงาน จึงส่งผลให้ผู้ป่วยสามารถปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ด้วยตนเอง หรือรบกวนผู้อื่นน้อยลง ซึ่งกลวิธีการจัดการกับอาการ เหนื่อยล้ามีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมหรือบรรเทาอาการที่เกิดขึ้น โดยวิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้นั้น หากมีประสิทธิภาพ ก็จะสามารถ ควบคุมหรือบรรเทาอาการเหนื่อยล้าได้ ต่างจากการศึกษาของ พิษณุดา คงศักดิ์ตระกูล⁸ ที่พบว่า กลวิธีต่างๆ ในการจัดการกับ อาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยมะเร็งปอดและเต้านม โดยผู้ป่วย พยาบาล และการสนับสนุนจากครอบครัว ไม่มีความสัมพันธ์กับ ภาวะการทำหน้าที่ ($p > .05$) ซึ่งหมายถึงการจัดการอาการเหนื่อย ล้าที่ใช้ แม้จะมีประสิทธิภาพที่ดี แต่ไม่สามารถทำให้ผู้ป่วยมีภาวะ การทำหน้าที่ดีขึ้นได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ป่วยกลุ่มนี้แม้จะมี ประสิทธิภาพการเหนื่อยล้าในระดับปานกลาง แต่มีภาวะการ ทำหน้าที่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะผู้ป่วยมะเร็งปอด

ข้อจำกัดของการวิจัยครั้งนี้คือ ไม่มีกลุ่มตัวอย่างที่มีระดับ สมรรถภาพการทำงานของหัวใจ Functional class IV ตามการ จำแนกของสมาคมโรคหัวใจแห่งนิวยอร์ก ทั้งนี้เนื่องจากผู้ป่วย Functional class IV ทั้งหมด มีอาการเหนื่อยหอบ หายใจลำบาก ซึ่งเป็นเกณฑ์ในการคัดออกจากการศึกษาครั้งนี้ และผู้ป่วย ไม่สามารถให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ได้

อาการเหนื่อยล้าในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวเป็นภาวะที่พบ ได้บ่อย ส่งผลในทางลบต่อภาวะการทำหน้าที่ของผู้ป่วย การนอน หลับเป็นกลวิธีการจัดการอาการเหนื่อยล้าที่กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติ มากที่สุด และเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด การจัดการอาการ เหนื่อยล้าที่มีประสิทธิภาพทำให้ผู้ป่วยมีภาวะการทำหน้าที่ดีขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ควรพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมให้ผู้ป่วยมีสุขภาพการนอนที่ดี ในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลวเพื่อลดการทำงานของหัวใจ ลดการ เมตาบอลิซึมในร่างกาย ซึ่งจะช่วยให้อาการเหนื่อยล้าลดลง

เอกสารอ้างอิง (References)

1. Leidy NK. Functional status and the forward progress of Merry-Go-Rounds: Toward a coherent analytical framework. *Nurs Res.* 1994;43(4):196-202.
2. Wang TJ. Concept analysis of functional status. *Int J Nur Studies.* 2004;41(4):457-62.
3. Blinderman CD, Homel P, Billings JA, Tennstedt SL, Portenoy RK. Symptom distress and quality of life in patients with advanced congestive heart failure. *J Pain Symptom Manage.* 2008;38(1):115-23.
4. Bekelman DB, Havranek EP, Becker DM, Kutner JS, Peterson PN, Wittatein LS. Symptom, depression, and quality of life in patients with heart failure. *J Card Fail.* 2007;13(8):643-48.
5. Albert N, Trochelman K, Li J, Lin S. Signs and symptoms of heart failure: Are you asking the right questions? *Am J Crit Care.* 2010;19(5):443-52.
6. Ekman I, Ehrenberg A. Fatigue in chronic heart failure: Does gender make a difference? *Eur J Cardiovasc Nurs.* 2002;1(1):77-82.
7. Hagglund L, Boman K, Lundman B. The experience of fatigue among elderly woman with chronic heart failure. *Eur J Cardiovasc Nurs.* 2008;7(4):290-5.

8. Kongsaktrakul P. Relationships between types of cancer, fatigue experience, fatigue management strategies, family support and functional status of cancer patients receiving chemotherapy. Bangkok: Chulalongkorn University; 2004. 160 p. (in Thai).
9. Petchrung T, Sangkard K, Kimpee S, Lekutai S. Experience, management strategies and outcome of fatigue in hemodialysis patients. Bangkok: Mahidol University; 2004. 104 p.
10. Suwanratsamee W, Pinyopasakul W, Charoenkitkarn V, Dumavibhat C. Symptom experiences, symptom management, and functional status in patients with heart failure. *The Journal of Cardio-thoracic Nursing*. 2013;24(1):2-16. (in Thai).
11. Dodd MJ, Janson S, Facione J, Faucett J, Froelicher ES, Humphreys J, et al. Advancing the science of symptom management. *J Adv Nurs*. 2001;33(5):668-76.
12. Polit DF, Beck CT. *Nursing research: Generating and assessing evidence for nursing practice*. 9th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2012.
13. Piper BF, Lindsey AM, Dodd MJ. Fatigue mechanism in cancer patients: Developing nursing theory. *Oncol Nurs Forum*. 1987;14(6):17-23.
14. Monthaisong D, Sriyuktasuth A, Pongthavornkamol K, Chanchairujira T. Fatigue experience, management strategies, and quality of life in continuous ambulatory peritoneal dialysis patients. *Vajira Nursing Journal*. 2010;12(1):29-41. (in Thai).
15. Leidy NK, Knebel A. Psychometric properties of the functional performance inventory in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *Nurs Res*. 1999;48(1):20-8.
16. MacLver DH, Dayer MJ, Harrison AJ. A general theory of acute and chronic heart failure. *Int J Cardiol*. 2012;165(1):25-34.
17. Hunt SA, Abraham WT, Chin MH, Feldman AM, Francis GS, Ganiats TG, et al. ACC/AHA 2005 Guideline update for diagnosis and management of chronic heart failure in the adult - summary article. *Circulation*. 2005;46(6):1116-43.
18. Smeltzer SC, Bare BG, Hinkle JL, Cheever KH. *Brunner & Suddarth textbook of medical-surgical nursing*. 11th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2008.
19. Davis MO, Walsh D. Mechanism of fatigue. *J Support Oncol*. 2010;8(4):164-74.
20. Ibrahim M, Navaratnarajah M, Siedlecka U, Rao C, Dias P, Moshkov AV, et al. Mechanical unloading reverses transverse tubule remodeling and normalizes local Ca²⁺-induced Ca²⁺ release in a rodent model of heart failure. *Eur J Heart Fail*. 2012;14(6):571-80.
21. Plowman AS, Smith LD. *Exercise physiology for health, fitness and performance*. 2nd ed. San Francisco: Pearson Education, 2003.
22. Mustian KM, Marrow GR, Carroll JK, Figueroa-Moseley CD, Jean-Pierre P, Williams GC. Integrative non-pharmacologic behavioral interventions for the management of cancer-related fatigue. *Oncologist*. 2007;12 Suppl 1:52-67.
23. Stephan SA. Fatigue in older adults with stable heart failure. *Eur J Cardiovasc Nurs*. 2008;37(2):122-31.
24. Hagglund L, Boman K, Olofsson M, Brulin C. Fatigue and health-related quality of life in elderly patients with and without heart failure in primary health care. *Eur J Cardiovasc Nurs*. 2007;14(6):208-15.